

УДК 141.7:321.01:323.1
DOI: 10.5937/polrev75-43157
Прегледни рад

*Хатиџа Бериша**

Универзитет одбране, Београд

*Јелена Шулеић***

Београд

НЕОЛИБЕРАЛНА ВИЂЕЊА ИЗАЗОВА НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ МОДЕРНОГ ДОБА

Сажетак

У раду се полази од тога да је савремено доба, период од потписивања Вестфалског уговора до данас, те да је постојећи глобални систем колективне безбедности довољан гарант очувања суверенитета националне државе у савременом свету. Он може представљати истрајност за државу, а истрајност са којима се суочава држава биће разматрани у политичкој и економској димензији у периоду након Хладног рата. Ауторке кроз рад полазе са теоријским одређењем националне државе, односно изношењем кључних карактеристика по чему се држава разликује од ранијих облика политичког организовања. Ауторке у раду идентификују основе истрајности са којима се суочила национална држава у периоду након Хладног рата, са тежиштем на економске и политичке изазове, након чега указују на улогу Организације Уједињених нација у чувању међународног мира и безбедности у постхладноратовском периоду.

Кључне речи: колективна безбедност, национална држава, међународни односи, Хладни рат, Уједињене нације

* hatidza.berisa@mod.gov.rs

** jelena_suleic@yahoo.com

НАСТАНАК НАЦИОНАЛНИХ ДРЖАВА

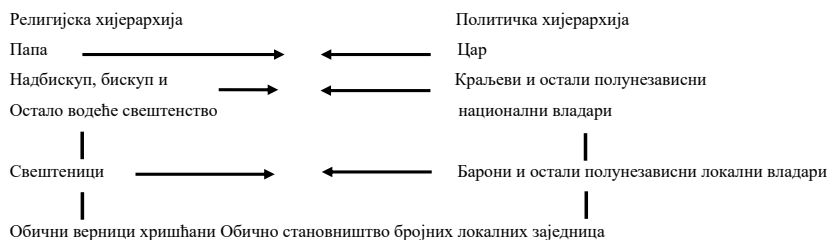
Државу бисмо могли полазно одредити као „политичку заједницу која поседује интерно и екстерно признату суверену власт над одређеном територијом и становништвом” (Радичић 2016, 21). Гафиновић државу дефинише као „основну политичку организацију у глобалном (потпуном) друштву, посебан политички апарат одвојен од цивилног друштва, који располаже највишом, сувереном, влашћу над становништвом настањеним на одређеној територији, утемељеној на праву на легитимну употребу монопола физичког насиља и која ужива бар минимум подршке властитог становништва” (Гафиновић 2011, 18). Њено кључно својство је сувереност, односно монопол над легитимном употребом насиља (Макс Вебер) и право да осигура поштовање закона и правила и казни за њихове прекршиоце (Павловић и Стојиљковић 2010, 50). За Кревелда постоје три кључне карактеристике по којима се држава разликује од предржавних облика власти: „прво, пошто је држава суверена она не пристаје да дели било коју од својих функција, већ их држи у својим рукама; друго, пошто је по природи територијална, она такву власт упражњава над свим људима који живе унутар њених граница и треће, она је апстрактна организација. За разлику од политичких ентитета који су јој претходили у било које доба и на било којем месту, она није једнака владару или поданицима, није ни човек ни заједница, већ невидљиво биће познато као корпорација” (Кревелд 2012, 403). Кључна обележја националне државе су територија, становништво и суверена власт, као врховна власт и право на уређење државних функција (законодавне, извршне и судске). На основу изнетог, Деспотовић додаје да савремена (модерна) држава треба да обезбеди унутрашњу и спољну безбедност, легитимну и фунционалну репрезентативност као и економију (Деспотовић 2017).

Нису све политичке заједнице кроз историју испуњавале наведене критеријуме како бисмо их разматрали као модерне националне државе: племена са и без владара, градови-државе у античкој Грчкој, империје, Свето Римско царство, феудални и колонијални облици организовања. Стари Грци су организовали политичке заједнице које су се звале полиси. То су били градови-државе од по неколико хиљада становника састављених од слободних грађана и робова чији је број био подједнак. Најпознатији полиси су били Атина и Спарта. Антички полиси се сматрају претечама националних држава, али они

то у пуном капацитету нису били. Антички градови-државе су били мањи по броју становника и територији од већине модерних суверених држава, њихови међусобни односи су укључивали препознатљиве традиције и праксе, али су им недостајале институције дипломатије и није било ничега што би се могло упоредити са међународним правом и међународним организацијама (Jackson and Sorensen 2016, 13). То су биле политичке заједнице у којима је постојао апарат власти, али није био развијен државни бирократски апарат, нити је постојала подела власти по функцијама, а по Кревелду није постојала сама идеја државе као корпорације, те их не можемо сматрати државама у правом смислу те речи.

Европски средњовековни политички поредак је обележило Свето Римско царство на чијем је челу био Папа. Царство је постојало неколико векова као децентрализована творевина сложене феудалне хијерархијске структуре, а сачињавали су га неколико стотина територијално-државних јединица. У таквим околностима је изграђена врло сложена друштвена структура: Папа, свештенство, племство, високи сталез, док је црквени канон био извор права. Дакле, постоји више разлога због чега је веома тешко замислити постојање државе: огромне и сложене хијерархијске структуре испреплетених група, недостатак јасно дефинисане суверене власти, превласт обичајног права, нејасно дефинисана популација и правне, религиозне и моралне концепције о цркви и империји. (Винсент 2009, 27).

Слика 1. Хришћанска федерација (*commonwealth*) средњовековне Европе

Извор: Jackson and Sorensen 2016, 13.

Настанак савремених националних држава везује се за 17. век када је потписивањем Вестфалског споразума у Минстеру и Оснабрику окончан Тридесетогодишњи рат у Европи. Овај догађај се уједно сматра почетком модерних међународних односа. Наиме,

у средњем веку Западном Европом су владали Римокатоличка црква и Свето римско царство које се састојало од неколико стотина покрајина, а највише их је било на територији данашње Немачке. На челу покрајине је био кнез као полунезависни владар. Врховна власт је била концентрисана у Папи и цару из Хабзбуршке династије. Немачка је била већински протестантска, а њоме су владали католици. Почетком 17. века међу католицима и протестантима долази до све већег неповерења и стварају се два супростављена блока Протестанска унија и Католичка лига. Европске кнежевине су се приклониле неким од ових блокова и долази до Тридесетогодишњег рата који је опустошио Западну Европу са неколико милиона људских жртава. Димитријевић истиче да католичке државе, које су следиле верску нетолеранцију проглашену од Ватикана, нису признавале легитимитет власти у државама у којима су на власти били „шизматичи” тј. православни, или касније, протестанти. Стране у преговорима приликом постизања Вестфалског мира су успоставиле начело: *cuius regio eius religio*. Испоставиће се да је Западна Европа тог времена једино тако могла да заустави крваве ратове и спречи даља крвопролића јер су ратови тог времена на њеном тлу били у основи верске природе. Вера у то време била је најразвијенији вредносни систем, ова максима, а с њом и цело класично међународно право није ништа друго да до власт у свакој држави суверено одлучује о вредностима којима ће њени поданици тежити, те их у облику одговарајућих правила обезбеђује и постиже (Димитријевић и Стојановић 1996, 164).

Највеће Вестфалско достигнуће је признавање права независности, а значило је да се свака држава обавезује да поштује територијална права других држава и да нема мешања у њихове унутрашње ствари. То се данас назива суверенитет државе и њено је најбитније обележје, а 1648. година када је потписиван Вестфалски споразум сматра се историјском за државу и међународне односе. Самом називу суверенитета се често додаје придев вестфалски или у најмању руку сматра се једном од врста суверенитета. Краснер наглашава да је основно правило вестфалске суверености уздржавање од мешања у унутрашње односе и да свака држава има право да одлучује о својој домаћој структури власти (Краснер 2007, 206). Кревелд наглашава да се систем власти који је настао у Европи након завршетка Тридесетогодишњег рата разликовао од претходних јер је држава постала корпорација, док су раније краљеви и цареви били

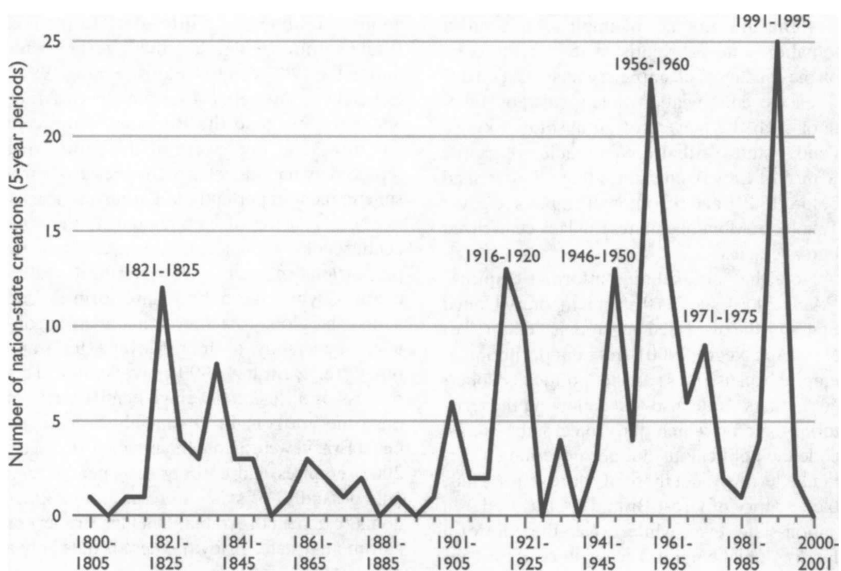
исти као организације којима су руководили (Кревелд 2012, 257). Вестфалски мир срушио је средњовековни систем централизованог религијског ауторитета и заменио га са децентрализованим системом суверених територијалних држава. Ратови ће се после тога водити због државе, а не због вере. Вестфалски уговор је означио рођење националне државе.

Најраније политичке јединице које завређују да се назову државом биле су Француска, Шпанија, Португалција, Велика Британија, земље које су чиниле Свето Римско царство и Скандинавију и Низоземље. Током првих стотинак година од настанка све оне су заједно заузимале између два и три одсто земљине површине (257). Тако ће у другој половини 17. века на тлу Западне Европе настати прве модерне националне државе. Ширење овог облика политичког организовања ће првобитно кренути на исток, односно следећа национална држава ће настати на тлу Русије. Њене темеље је успоставио руски цар Петар Велики почетком 18. века који је реформисао царство уводећи четрнаест племићких нивоа. Плећство је било обавезно да служи цару кроз једну од четири засебне хијерархије: војску, морнарицу, администрацију и двор. Иако је изградња државног апарата имала својих недостатака Русија је успела да у 18. и 19. веку постане истакнутији актер међународног система, изградивши модерну бирократију и војску што јој је омогућило ширење на југ и исток (263). Међународни поредак на Балкану може да се сагледа из контекста најстајања националних држава. Вековима је Балкан био под влашћу Отоманског и Аустроугаског царства, тако већ у 19. веку појавиће се две мале независне државе Грчка и Сбија, број се полако увећава настаје Бугарска и Румунија.

Наредни правац ширења националних држава је била последица британских освајања Северне Америке, Аустралије и Новог Зеланда, као и распада Шпанске империје. Током 19. и 20. века на међународној сцени ће доћи до наглог пораста броја националних држава. Пораст броја националних држава ће се одвијати у таласима, а они ће бити покренути кризом великих царстава и њиховим евентуалним распадом. Први талас уследио је после распада Шпанске империје (почетак 19. века). Други талас догодио се после Првог светског рата распадом Отоманске и Хабзбуршке империје, а трећи после Другог светског рата, када су деколонизовани Блиски исток, као и Јужну и Југоисточну Азију. Четврти талас уследио је око 1960. године, када су се британска и француска колонијална царства распала,

док се пети догодио када се португалска колонијална империја распала. Коначно, шести талас се десио распадом Совјетског Савеза почетком деведесетих 20. века, а на регионалном плану распад СФР Југославије. Након периода великих ратова и сукоба одржавале су се конференције, конгреси или неке друге форме преговарања које су за последицу имале стварање нових држава. Њихов број се временом повећавао, а праву експанзију ће доживети у 20. веку када се њихов број, само од 1945. године, увећао 3,78 пута (са 51 на 193).

Слика 2. Број новостворених националних држава

Извор: Wimmer and Min 2006.

Настанак националних држава довешће до стварања модерног међународног система чија ће правила успостављати конгреси и конференције. Најпознатији конгреси који су одржани у 18. веку су Бечки (1815), Париски (1856) и Берлински (1878). Света алијанса је функционисала као саветодавно тело које је с времена на време давало мишљења о питањима међународног права и посредовало у ситуацијама када су се сукобљавали интереси њених чланица. У том смислу, Алијанса је чак названа претеча Савета Друштва народа (Housden 2012, 23). Нај сматра да су државе на Бечком конгресу усагласиле своје деловање да би „размотриле проблеме и одржале равнотежу и прихватиле одређени степен интервенционизма да

би се задржале на власти оне владе чија би промена довела до дестабилизујуће оријентације у њиховој политици” (Нај 2006, 76).

Двадесети век ће донети највећи сукоб у историји човечанства, а покушај успостављања стабилног међународног система држава по његовом окончању резултираће оснивањем Друштва народа (ДН) 1919. године. Основни циљеви ове међународне организације били су: разоружавање, спречавање рата, колективна безбедност, решавање конфликта између држава путем преговарачке дипломатије и побољшање глобалног благостања. ДН је имало озбиљне успехе у почетку свог рада где је дошло до решавања неколико озбиљних спорова (између Шведске и Финске, Грчке и Бугарске). Међутим, од самог оснивања ДН је било хендикепирано у смислу чланства држава. Наиме, светска сила САД није приступила ДН, док су многе државе касније иступиле из организације (Немачка, Јапан и Италија). Иако је врло брзо несавршеност ДН резултирало ужасима Другог светског рата, то је била прва међународна организација глобалног карактера која је имала основну идеју да заштити своје чланице на основама колективне безбедности.

Актуелни међународни поредак је успостављен 1945. године оснивањем УН, која свој рад заснива на Повељи у којој су дефинисани основни циљеви и начини деловања организације и успостављени њени органи. У члану 2, став 4 Повеље УН стоји: „сви чланови се у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, или сваки други начин несагласан с циљевима УН”. Затим, поглавље VII Повеље (од члана 39 до 51) детаљно дефинише акције УН у случају претње миру, повреде мира и аката агресије за шта је надлежан Савет безбедности УН. На овај начин ће суверенитет националних држава, након скоро три века, бити и формално заштићен међународним обавезујућим актом. У односу на ДН направљен је озбиљан искорак у погледу универзалности чланства, јер све суверене државе света су чланице УН, осим Ватикана.

У периоду Хладног рата систем колективне безбедности који је институционализован у УН, са њеним правним актима, органима и одлукама имао је обавезу да створи ефикасан глобални оквир за чување мира у свету. Нај сматра да током Хладног рата систем колективне безбедности није функционисао, јер је у време идеолошких подела било мало сагласности о томе шта је легитимна

употреба силе, а велики проблеми су настали у дефинисању агресије (170). Слично Нају, и Ђурковић, указује да УН, и поред добре намере нису успеле да обезбеде функционисање колективне безбедности, ратови су се водили на свим деловим земаљске кугле.

Идеолошки сукоб две суперсиле изазиваће ратове широм света са њиховим директним учешћем или преко посредника, али неће довести до њиховог отвореног оружаног сукоба. Биполарна структура хладноратовског поретка је нуклеарним одвраћањем и равнотежом страха две суперсиле одржавао глобалну стабилност међународних односа.

ПОЛИТИЧКИ И ЕКОНОМСКИ ИЗАЗОВИ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОЈ ЕРИ

Крајем 20. века доћи ће до значајних промена у погледу природе међународног поретка, моћи националне државе у њему и интезивирања процеса глобализације, тако да је постала широко прихваћена теза да је 1989. година историјска. Нагле промене међународног система ће извршити снажан притисак на националну државу у многим сферама. Држава је више од три века била носилац друштвеног деловања у кључним областима (политици, економији и безбедности). Њена моћ, место и улога су били неприкосновени и незамењиви, а други субјекти су били у њеној сенци. Крај Хладног рата и почетак процеса интезивне глобализације суочили су државу са многим изазовима који ће ослабити њену моћ и угрозити њену позицију неприкосновеног субјекта међународних односа. По Симеуновићу, глобализација националној држави предстаља препреку и то са „њеним концептом суверености, националних граница и релативно самосталном политиком, као и тежњом да сама управља својом привредом чиме доказује самосталност. Врата за глобализацију таквих држава су још затворенија уколико је у њима развијен национализам” (Симеуновић 2017, 4).

У постхладноратовској ери национална држава ће се суочити са озбиљним изазовима који теже да трансформишу њену традиционалну улогу у политичкој сфери. Поједини аутори сматрају да се држава мењала кроз историјске епохе, па се тако и данас држава трансформише прилагођавајући се глобалним променама.

Шо (*Martin Shaw*) сматра да традиционални облик државне форме (вестфалски) није и неће, увек и нужно као такав постојати. Облик државне форме се трансформише кроз време и управо је сада у току историјска трансформација државности. Он даље наводи да у античкој Грчкој и Европи у раном модерном добу градови су били такође и државе, док би се многи сложили да Европска унија (ЕУ) има све већи број атрибута државе. Ови примери нам говоре да се нивои државне моћи мењају временом кроз: град, нацију и међународну организацију. Градови-државе у Европи у раном модерном добу су крчили пут ка националној држави (*Shaw 2000, 189*). У току је трансфер политичке моћи са националне државе на међународне организације, што доводи до њеног слабљења.

Под притиском наднационалних сила појавиће се нови политички изазов за државу у виду покушаја њене транснационализације, што подразумева да ће држава бити у функцији разних међународних организација (УН, ЕУ, ММФ). Робинсон (*William I. Robinson*) сматра да националне државе као саставни елемент транснационалне државе, обављају три суштинске улоге: 1) усвајају фискалну и монетарну политику, 2) осигуравају основну инфраструктурну мрежу за глобалну економску активност (ваздушне и морске луке, комуникационе мреже, образовне мреже), и 3) осигуравају друштвени ред, тј. стабилност, кроз апарат државне принуде (*Robinson 1996, 125*). На овај начин национална држава све више губи самосталност и бива извршни апарат за наднационалне силе

Национална држава у савременом свету је изазвана и у економској сфери. Чврста концентрација моћи у рукама држава која је почела 1648. године са Вестфалским миром је завршена. И даље је систем суверених држава најзначајнији на светској позорници, али тај систем је нападнут и одозго и одоздо. Посебно је нападнут од тзв. нетериторијалних актера (транснационалне организације, мултинационалне компаније и невладине организације), а пошто је држава просторни феномен, за њу је незамисливо да територија није важна (*Mathews 1997*). Нај тврди да су недржавни актери највише напредовали у односу на државе у погледу економске моћи. На пример, велике мултинационалне корпорације прекорачују државне границе и понекад управљају са више економских богатстава него националне државе. Најмање дванаест мултинационалних корпорација има годишњу продају која је већа него бруто национални производ више

од половине држава света. Годишњи обрти компанија као што су Шел, ИБМ или Џенерал моторс су већи него бруто национални производ држава као што су Мађарска, Еквадор или Сенегал. (Нај 2006, 25). Моћ је све мање у рукама националних држава и све се више помера према другим актерима и субјектима. Националне владе нису само изгубиле аутономност у глобализованој економији, већ деле моћ са транснационалним компанијама, међународним организацијама и са бројним невладиним организацијама.

Слабљење државе у ери глобализације није дошло спонтано и ниоткуда. Вашингтонски консензус је у снажној националној држави видио потенцијалног непријатеља неолибералне економије и грађанског друштва. Принципи Вашингтонског консензуса заговарају слабу државу која је нужан предуслов за опстанак неолибералне економије. Заправо, Вашингтонски консензус је обезбедио потпуну доминацију богатих држава, међународних финансијских институција и транснационалних компанија у глобалној економији. Иако су његови творци тврдили да је он осмишљен да буде на корист сиромашним државама, он је остварио потпуно супротан ефекат.

Међутим, нису све државе у истом обиму у овом периоду погођене глобалним променама, јер ни све државе у међународном систему нису једнаке. Текућа трансформација Вестфалског режима суверенитета и аутономије има различите последице за различите државе. Вашингтонски консензус као идеолошка основа глобализације представља једног од главних криваца богаћења богатих и сиромашења сиромашних држава. Он је створио поредак који је обезбедио предност државама које су контролисале међународне финансијске институције, пре свега САД, а на штету држава са периферије светске економије. Овакав поредак је био погодан тло за појаву озбиљних економских и политичких криза, па чак и сукоба у многим деловима света. Крај Хладног рата на пољу међународне политике донео је кључне промене: држава је променила своје место и улогу у међународним односима, а уједно их је променила као његова основна јединица.

Снажан изазов за националне државе у постхладноратовској ери јавиће се у политичко-безбедносној сфери у виду угрожавања суверенитета државе. Суверенитет националних држава као њихова основна одлика у периоду након Хладног рата дошао је под удар глобализације, супранационалне интеграције и униполаризма у виду хуманитарних интервенција с циљем заштите људских

права. Овај удар су пре свега осетиле мале и слабе националне државе. Деловање дела међународне заједнице према једном броју држава након Хладног рата показало је да све државе више немају врховну и независну власт над својм територијом, а да је начело неинтервенције из Повеље УН-а мртво. Да би оправдали акције својих држава западни академски кругови покушавају пронаћи алтернативе класичном националном суверенитету. Стефен Краснер (*Stephen Krasner*)¹ говорећи о суверенитету у савременој пракси долази до закључка да код једног броја држава је дошло до озбиљног одступања од конвенционалног суверенитета, те да су се појавиле нове алтернативне форме, које се у пракси већ увелико примењују. Конвенционални суверенитет претпоставља свет аутономних, међународно признатих држава и држава којима се добро управља. У будућности ће боље обављање домаће власти у државама којима се лоше руководи, које су пропале и окупиране, захтевати превазилажење усвојених правила, укључујући и стварање заједничког суверенитета у неким посебним подручјима (Краснер 2007, 205–206).

На врхунцу униполарног међународног поретка суверенитет је све више разматран као одговорност, а не као право. Концепт подразумева да из суверенитета проистичу одговорности и обавезе које се односе на способност државних институција да обезбеде друштвена добра за своје становништво: физичку безбедност, здравствену заштиту, образовање, економске могућности, добру управу, правни поредак и основне инфраструктурне захтеве. Сходно овоме појавиће се алтернатива националној безбедности (референтни објекат држава) у виду људске безбедности којој је референтни објекат човек и где се ниво безбедности цени по томе колико је држава способна да обезбеди друштвених добара свом становништву. У том смислу међународна заједница је процењивала којим државама је потребна међународна подршка или интервенција у циљу испуњења обавеза које произилазе из суверенитета. На овај начин се покушавао релативизовати суверенитет појединих држава и омогућити мешање спољних фактора.

¹ Поред тога што је професор међународних односа на Стенфорд универзитету, за Краснера је битно истаћи да је од 2004. до 2006. године био директор одељења за политичко планирање Стејт департмента (*Policy Planning Staff*), што значи да је активно учествовао у креирању америчке спољне политике.

У политичком погледу држава је највише изазвана растућом моћи наднационалних организација које преузимају њихове традиционалне надлежности (ЕУ). Узимајући у обзир све друштвено-политичке трансформације касног двадесетог и почетка двадесет првог века, држава, као примарни заштитник политичке заједнице и кључни субјекат међународних односа, приморана је да своје напоре на пољу безбедности учини што јефтинијим, ефикаснијим и легитимнијим. Суочена са све већим неизвесностима и бројним (стварним или конструисаним) претњама, држава тражи полугу тврде моћи којом може да принуди оне који не реагују на њену меку моћ. У економској сфери државну моћ највише изазивају мултинационалне компаније и транснационалне организације. Међутим, највећи изазов за државу у овом периоду представља угрожавање њеног суверенитета, од теоријског разматрања, преко дипломатских, економских и политичких акција, па све до војних интервенција.

ГЛОБАЛНИ СИСТЕМ КОЛЕКТИВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ КАО ИЗАЗИВАЧ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Почетком деведесетих година 20. века чинило се да је хладноратовско одмеравање снага у СБУН између два највећа ривала прошлост и да ће систем УН бити трајно одблокиран и функционалан. У прилог овоме се истицала и чињеница да је СБУН нагло повећао број усвојених резолуција (само од 1991. до 1993. год. СБУН је усвојио 185 резолуција, док је за 46 година постојања усвојио 685). Први заливски рат је био добар почетни тест за СБУН који је био успешно решен усвајањем низа резолуција од којих је и она о употреби свих средстава против Ирака да се заустави агресија на Кувајт. Међутим, ово није значило увод у улазак у мирнију фазу међународних односа. Убрзо ће се појавити епидемија унутардржавних ратова широм подсахарске Африке, бивше СФРЈ и СССР. Ови ратови ће однети милионе жртава од којих ће велика већина бити цивили, док ће одговор УН махом бити неефикасан и у сенци једине преостале суперсиле. Победници у Хладном рату покретаће војне интервенције против држава које су се нашле на путу остварења њихових интереса и то нелегално без одобрења СБУН. Нова генерација војних акција против суверених држава биће правдане кроз концепт „Хуманитарних интервенција”. Хуманитарна

интервенција је „снажна акција предузета од држава укључујући и употребу силе, према или у другој држави, без пристанка њене владе, са или без одлуке СБУН у циљу спречавања или заустављања бруталног масовног насиља над људским правима или међународном хуманитарном праву” (Савић 2007, 7). Најпознатије нелегалне војне интервенције покренуте су против СР Југославије (СРЈ)² и Ирака.

Саме УН, поучене једностраним војним акцијама, ће почети предузимати одређене кораке на редефинисању и ограничавању суверенитета и то након неколико озбиљних случајева кршења међународног права у овој области. Хуманитарне интервенције, које су предузимали одређени делови међународне заједнице у периоду после Хладног рата, покушавају се уградити у међународно право кроз систем УН. Један од најозбиљнијих покушаја је био извештај Међународне комисије за интервенцију и државни суверенитет (*ICISS - International Commission on intervention and state sovereignty*) познат под називом: „Одговорност за заштиту”. Она се односи на одговорност држава према властитим грађанима и међународне заједнице у случају да држава не успе да изврши своје обавезе у погледу заштите људских права. Прави циљ овог концепта је да се обезбеди правна и етичка основа за хуманитарне интервенције. Ово се може закључити не само из садржаја извештаја, већ и по времену када је настао (2001. године) – након агресије НАТО савеза на СРЈ. Комисија се једногласно слаже да у садашњем међународном систему не постоји ни једно друго тело и виши ауторитет од СБУН да би одобрио интервенцију. Међутим, задатак није наћи алтернативу СБУН, него обезбедити његову већу ефикасност и повољније услове за одлучивање него што је било у прошлости. Зато сматрају, да сваки позив на војну интервенцију треба и формално да тражи одлуку СБУН (26). У пракси СБУН се први пут позвао на „одговорност за заштиту” 2006. године у Резолуцији 1674 која дефинише заштиту цивила у оружаном сукобу, а недуго затим позивајући се на ову

² Одлука о нападу на СРЈ донесена је без одобрења СБУН и трајало је 78 дана. У бомбардовањима тешко је оштећена инфраструктура, привредни објекти, школе, установе, медијске куће, споменици културе. Према проценама погинуло је између 1200 – 2500 људи. Током операције извршено је 2300 ваздушних удара на 995 објеката широм земље, а 1150 борбених авиона лансирало је близу 420 хиљада пројектила укупне масе 22 хиљаде тона. Акција НАТО, коју је Влада СРЈ, али и бројни правни стручњаци, назвала агресијом, уследила је после неуспешних преговора о решењу кризе на КиМ у Рамбуеју и Паризу. Бомбардовање СРЈ окончано је усвајањем Резолуције 1244 СБУН.

резолуцију изгласаће нову 1706 којом овлашћује распоређивање УН снага у Дарфуру, Судан. Међутим, и поред одређених помака који су се десили у погледу хуманитарног интервенисања под окриљем СБУН, актуелни међународни поредак је још увек далеко од консензуса по овом питању. Наиме, 2012. године није прошао предлог резолуције за хуманитарну интервенцију у Сирији, јер су Русија и Кина уложиле вето. Коначно, доследна примена овог документа означила би озбиљно нарушавање документа на коме почива међународно право – Повеље УН.

УН нису имале адекватан одговор на анархију која је настала у међународним односима након Хладног рата. С једне стране оне нису успеле да заштите цивилно становништво у земљама захваћеним унутрашњим сукобима, док с друге стране нису биле у стању да заштите своје чланице и њихов суверенитет од нелегалних спољних војних интервенција. Западни део међународне заједнице је НАТО агресију на СРЈ означио као нелегалну, али легитимну. У говору у СБУН 2000. године амерички сенатор Хелмс (*Jesse Helms*), председавајући комитета Америчког сената за спољне послове, је рекао да се суверенитет држава не може поштовати ако нема легитимитета: „Слободан Милошевић не може имати суверенитет над Косовом и Метохијом док убија Косоваре и њихова тела баца у масовне гробнице” (Helms 2001, 48). Из сенаторове изјаве се види да није постојао начин да се сачува суверенитет СРЈ у том турбулентном времену. Изјава високог званичника САД у највишој институцији у свету, која је надлежна за одржавање мира и безбедности, говори да је крај 20. века представљао врхунац униполарности међународних односа и потпуне доминације САД.

Агресија НАТО савеза на СРЈ ће демаскирати сву неефикасност и несавршеност актуелног система УН, заправо постаће јасно да систем колективне безбедности није у стању да обезбеди поштовање међународног права и да одржава мир у свету. Када су у питању груба кршења суверенитета држава, УН ће у овом периоду деловати у правцу потврђивања фактичког стања, а не као међународни ауторитет надлежан за заштиту својих чланица. Ово се јасно може видети код усвајања резолуције СБУН 1244 и код формирања међународне комисије за интервенцију и државни суверенитет. Професор Колер (*Hans Köchler*) у погледу НАТО агресије на СРЈ примећује да је проблем био у недоследној примени међународног права – присилних мера из Повеље УН (због права вета сталних

чланица СБУН). Само равнотежа снага, где главни актери одвраћају једни друге од кршења права, може гарантовати поштовање основних норми општег међународног права, пре свега забрану унилатералне употребе силе (Köchler 2019, 67). Актуелни међународни односи и глобални систем колективне безбедности оличен у УН у периоду након Хладног рата нису били истински заштитници суверенитета националних држава, већ су чак представљали изазов за поједине националне државе чланице УН.

Развој и напредак друштва и државе, умногоме зависи од способности препознавања и прилагођавања глобалним трендовима. Претње, као и прилике треба препознавати, прилагођавати им се, те сходно томе изналазити начине за остваривање властитог потенцијала. Пандемија COVID-19 је изазвала највећу глобалну здравствену кризу од Првог светског рата. Руско-украјински рат, који се надовезао на њу, створио је највећи привредни пад и инфлацију у свету од Другог светског рата. Због претње здрављу човечанства и несагледивих последица за светску привреду, пандемија, а затим рат у Украјини (уз већ вишегодишње теме, попут дигитализације, демографских изазова или климатских промена), доминирају расправама о изазовима који ће обележити наредне декаде у стратегијама друштвеног, економског, политичког и војног развоја већине држава света. Актуелна криза је подстакла на промишљања о могућим променама, које ће битно утицати на глобално друштво и привреду у деценијама пред нама, а посебно улогу државе и институција, међународне односе, индустријску политику, самодовољност у производњи (пре свега хране, енергије, лекова) и регионализацију ланаца снабдевања. УН се нису показале као гарант светског мира, тако да националним државама остаје да се поново ослањају на своје способности и јачању суверенитета.

ЗАКЉУЧАК

Савремена национална држава је настала у 17. веку на простору данашње Западне Европе након крвавог Тридесетогодишњег рата. Временом ће се националне државе проширити на све делове света и тако ће бити успостављен међународни систем суверених држава какав и данас егзистира. Више од два века стабилност међународног система суверених држава је одржавана механизмом равнотеже снага између најмоћнијих држава тог времена, док ће правила понашања

држава у међународним односима бити регулисана кроз конгресе, конференције и уговоре (посебно карактеристично за 19. век). У 20. веку доћи ће до еволуције у одржавању међународне безбедности кроз систем колективне безбедности оличен у повељама ДН и УН.

Крај Хладног рата значиће историјске промене које ће преобликовати међународни поредак и извршити снажан притисак на националну државу. Државна моћ све више слаби услед јачања међународних организација, транснационалних компанија и неуравнотежене моћи великих сила. На удару се највише нашао суверенитет државе као њено кључно обележје, како у теорији, тако и у пракси. Постхладноратовске теорије суверенитета државе истичу потребу његовог трансформисања од права ка обавези државе према својим грађанима. Заправо, ово је била само теоријска подлога за оно што ће најмоћније државе да ураде у међународној пракси: агресија на суверене државе без одлуке СБУН. При томе треба имати у виду и критичаре редефинисања концепта државног суверенитета, као гаранта стабилности међународног система кроз векове. Колико је опасно редефинисање државног суверенитета упозоравају чак и водећи западни теоретичари међународних односа. Нагло одустајање од концепта националног суверенитета обележило је појаву новог стила у спољној политици изазваног унутрашњом политиком и призивањем универзалних моралистичких слогана. Они који се подсмевају историји очигледно се не сећају да су се легална доктрина националног суверенитета и принцип немешања – очувани у Повељи УН појавили на крају разарајућег тридесетогодишњег рата (Купер 2007, 67).

УН су одговорне за одржавање мира и безбедности у свету на основама колективне безбедности. У новијој историји један део држава су биле жртве агресије, а да је при том изостала било каква реакција УН. Закључак је да УН немају способности да заштите суверенитет својих чланица због несавршености међународног права и саме структуре СБУН. Сталне чланице СБУН користећи право вета остварују своје интересе занемарујући међународно право. Државу у актуелном односу снага у међународним односима може делимично да заштити структура расподеле моћи која ће обуздавати хегемонију великих сила и одржавати равнотежу снага. Равнотежа снага није само инструмент за одржавање националног суверенитета у међународној заједници која се успоставила још од Вестфалског мира, већ је и један од услова за стварање регулаторног оквира

у овој специфичној заједници суверених држава – међународног права (Petrić 2013, 28). Биполарна структура расподеле моћи каква је била током Хладног рата или мултиполарна каква данас све више постаје, могу одржавати стабилност на глобалном нивоу и делимично бити заштита од угрожавања држава споља. Униполарна структура међународног система је најнесавршенија и најопасанија за националне државе и не постоји механизам заштите од ње уколико се држава нађе на путу остварења циљева водеће светске силе. Једна од жртава униполарног тренутка светског поретка је била СРЈ. (Дугин 2019). Коначно, постојећи глобални систем колективне безбедности није довољан и поуздан гарант очувања суверенитета националне државе у модерном добу, шта више он може у одређеним околностима представљати изазов за државу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гађиновић, Радослав. 2011. „Национални идентитет и безбедност модерне државе.” НБП. *Наука, безбедност, полиција*, 16 (1): 17–31.
- Деспотовић, Љубиша. 2017. „Да ли је национална држава још увек могућа.” *Културни центар Новог Сада*, 10. фебруар 2017. <https://www.kcns.org.rs/agora/da-li-je-nacionalna-drzava-jos-uvek-moguca/>.
- Димитријевић, Војин, и Радослав Стојановић. 1996. *Међународни односи*. Службени лист: Београд.
- Дугин, Александар. 2019. Предавање на Универзитету одбране. Београд.
- Винсент, Ендрју. 2009. *Теорија државе*. Службени гласник: Београд.
- Ејдус, Филип. 2012. *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Службени гласник: Београд.
- Јовић Дејан, и Филип Ејдус. 2014. *Теорије међународних односа: Либерализам*. Загреб: Политичка култура.
- Краснер, Д. Стефен. 2007. *Подела суверенитета*. Београд: Нова српска политичка мисао.
- Кревелд, Ван Мартин. 2012. *Успон и пропадање државе*. Београд: Албатрос плус.
- Купер Роберт. 2007. *Распад нација*. Београд: ИП Филип Вошњић.

- Нај, Џозеф. 2006. *Како разумевати међународне сукобе*. Београд.
- Павловић, Вукашин, и Стојиљковић Зоран. 2010. *Савремена држава: структура и социјалне функције*. Београд.
- Радичић, Драгана. 2016. „Финансирање субцентралних нивоа власти у Републици Србији”. Докторска дисертација. Универзитет у Нишу: Економски факултет
- Савић, Сава. 2007. „Међународно право и хуманитарна интервенција.” *Међународни проблеми*, 54 (1): 5–48.
- Симеуновић, Драган. 2017. „Релације националне државе и глобализације у време великих миграција.” У *Зборник радова Правни факултет у Нишу*, ур. Саша Кнежевић и Маја Настић, 56 (76): 17–34.
- Helms, Jesse. 2001. *Empire for Liberty: A Sovereign America and Her Moral Mission*. Library of congress cataloging.
- Housden, Martyn. 2012. *The League of Nations and organization of peace*. London: Routledge.
- Jackson, Robert, and Georg Sorensen. 2016. *Introduction to international relations, theories and approaches*. Oxford: Oxford University press.
- Köchler, Hans. 2019. “The NATO war of 1999 and the impotence of international law.” In *NATO war against Yugoslavia and its implications*, ed. Nebojša Vuković.
- Mathews, T. Jessica. 1997. “Power Shift.” In *Foreign Policy*, ed. Robert J. Lieber, 50–66.
- Petrič, Ernest. 2013. *Foreign Policy: From Conception to Diplomatic Practice*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Robinson, I. William. 1996. *A theory of global capitalism: Production, class and state in a transnational world*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University press.
- Shaw, Martin. 2000. *Theory of global state*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hatidža Beriša

University of Defence, Belgrade

Jelena Šuleić

Belgrade

NEOLIBERAL VIEWS OF THE CHALLENGES OF THE NATION-STATE IN THE MODERN AGE

Resume

The paper starts that the modern age is the period from the signing of the Treaty of Westphalia until today, and that the existing global system of collective security is a sufficient and reliable guarantor of preserving the sovereignty of the national state in the modern age. It can be a challenge for the state, and the perseverance facing the state will be considered more heavily in the political and economic dimension in the post-Cold War period. The aim of this paper is to observe at the theoretical definition of the national state, ie to present its key characteristics, which distinguishes the state from earlier forms of political organization. In order to indicate a brief historical overview of the development of the national state and the characteristics of international relations for the considered periods. The focus of the paper identifies the basic challenges faced by the national state in the post-Cold War period, with a focus on economic and political challenges. This is followed by a brief overview of the role of the United Nations (UN) in maintaining international peace and security in the post-Cold War period.

Keywords: collective security, national state, international relations, Cold War, United Nations³

³ Овај рад је примљен 9. септембра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 6. фебруара 2023. године.